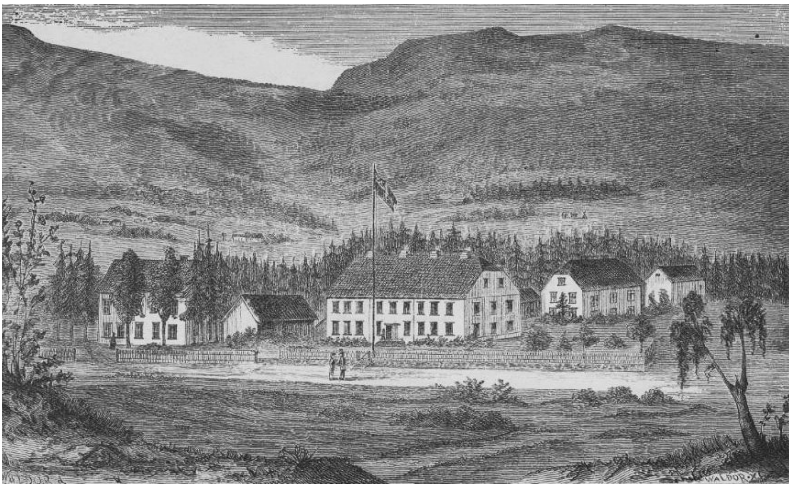

Skolen som forsvant og orgelet som ble igjen...

Kr 50,-

Forord

Hvordan utstillingen ble til.

Til Norges første lærerskole, Asker seminar på Bjerke gård i Bærum, ble det bygget et orgel. Orgelet er inne i et skap og kalles derfor skaporgel.

Otto Valstad (1862 – 1950), som selv hadde gått på seminaret, tok vare på orgelet da det ble kastet ut derfra. Hans plan var å restaurere det og plassere orgelet på hemsens i atelieret sitt. Valstad kom ikke i mål med restaureringen og ifølge Gunhild Bakke (1899 – 1992), museets første bestyrer, måtte han innrømme at han ikke var noen stor orgelbygger.

I forbindelse med innredning av nytt gjenstandsmagasin ble spørsmålet om hva vi gjør med orgelet akutt. Jeg ønsket, som Otto Valstad, å gi opp prosjektet med å få det til å fungere igjen. Men museets uvurderlige Mindor Hesthaug fant noen deler her, noe der, mekket selv og fant orgelkyndig og kunstnerisk hjelp. Resultatet kan oppleves på utstillingen; det bruser av orgelet og det er blitt så vakkert! Støtte til restaureringsarbeidet har vi fått fra Asker museums venner og Akershus kulturvernråd.

Videre viser utstillingen instrumenter som er hentet fram fra Asker museums samlinger. For lettere å gi et innblikk i den mangfoldige og uuttømmelige samling museet har, viser de store fotografiene på veggene hvor instrumentene er hentet fra; Labråten, Valstads hjem, Øst-enstadstua og Hallingstua.

Noen innlånte instrumenter kan spilles på og jeg håper vi opplever skramleorkester hver dag.

Et besøk til «The State Museum of Georgian Folk Songs and Instruments» i 2015 ga også inspirasjonen til utstillingen. Deres utstilling klarte på en forbilledlig måte å engasjere publikum.

Til utstillingen er det laget en publikasjon: Den inneholder en enestående artikkel om Asker seminar skrevet av lokalhistoriker Ola Holst. Dokumentasjonen av restaureringen av skaporgellet er skrevet av Mindor Hesthaug. I tillegg har Asker museum fått tillatelse fra Norsk folkemuseum til å trykke opp deres utstillingskatalog om Musik-Instrumenter fra 1904 av Harry Fett. Den gir et godt innblikk i musikinstrumentenes historie.

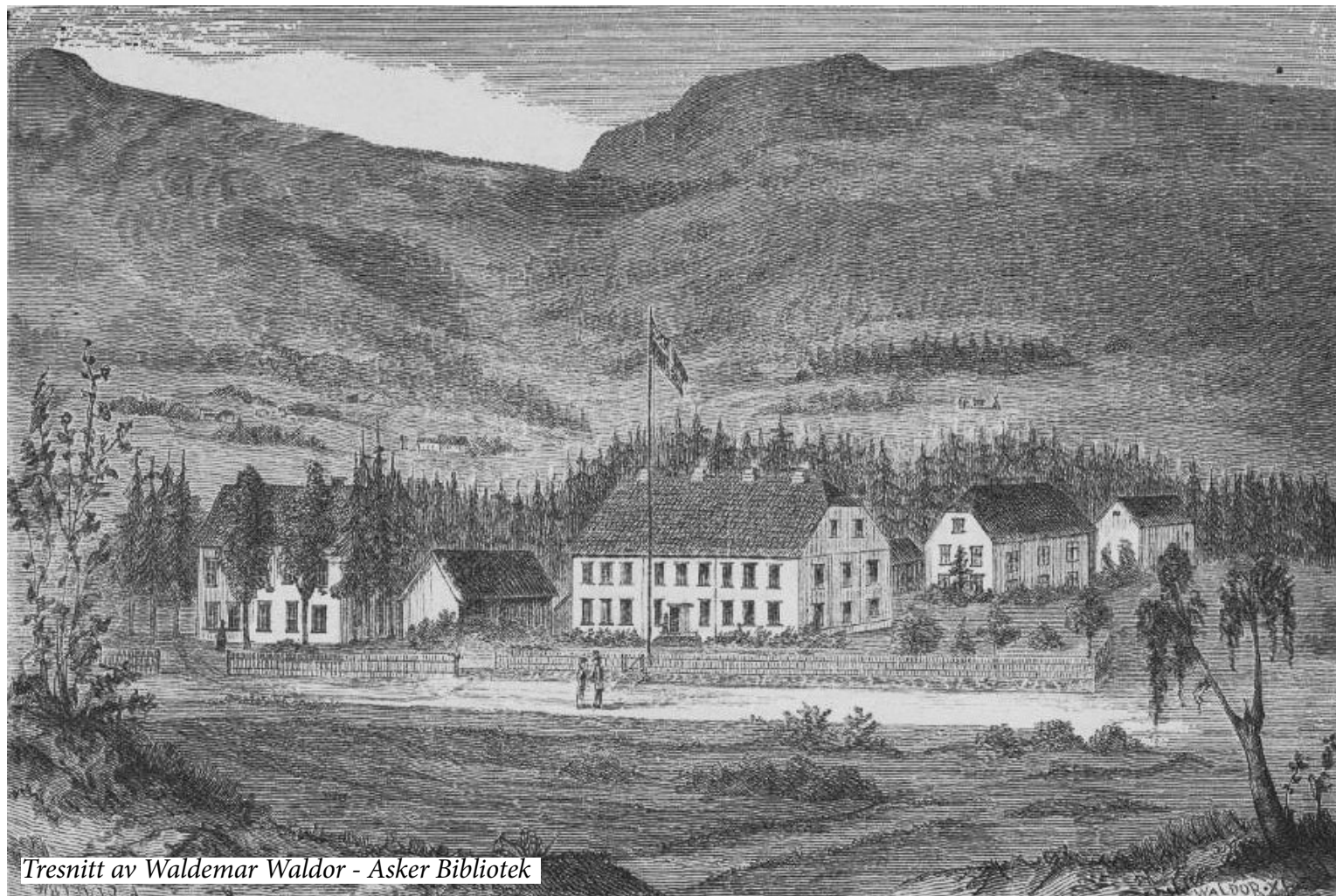
Tidl. konservator ved museet Ulf T. Benterud har satt opp utstillingen på en mesterlig måte.

En takk til slutt til alle knyttet til Asker museum som alle har bidratt til å skape utstillingen «Fra Kulokk til Orgelbrus».

God fornøyelse!

Asker museum, 11. oktober 2016

Fredrikke Hegnar von Ubisch

Tresnitt av Waldemar Waldor - Asker Bibliotek

Ola Holst

Asker Seminar

Mindor Hesthaug

Seminarets Orgel

Asker Seminar

Ola Holst

«**Lys over Land**» var motto for Asker Seminar. Seminaret var det første av seminarene som ble opprettet i h.t. Lov om almueskoler på landet av 1827. Lærere og kirkesangere skulle nå gis bedre kompetanse. Fagkretsen var religion og bibelhistorie samt sang etter salmodikon, lesning og forstandsøvelse, skrivning og regning m.m. Bærebjelken i undervisningen var den kristne tro.

Asker prestegjeld ble delt i Asker og Bærum herreder i h.t. formannskapsloven av 14. januar 1837. Seminaret ble startet opp på Holo i Bærum i 1834 samtidig som man begynte å bygge et seminaranlegg på nabogården Bjerke som var kapellangård for Asker prestegjeld. Arkitekt var Chr. H. Grosch («Arkitekten som ga form til det nye Norge»). Han utformet et anlegg som bestod av undervisningsbygg og øvingsskole samt lærerboliger og internat for seminaristene. Anlegget ble tatt i bruk da det stod ferdig i 1839/40.

Det var hensiktsmessig at seminaristene bodde i internat. Da hadde man full kontroll, noe man ikke hadde hatt hvis de var innlosjert rundt om i nabolaget. Det var også hensiktsmessig at seminaret lå langt fra hovedstaden med dets fristelser. Men hva med Sandvika? Alexander Lange som var sogneprest i Asker fra 1838 til 1861, påpeker i sine «Optegnelser 1792-1863» at Sandvika var «et almindeligt Søndags-Forlystelsessted for Hovedstadsfolk, der visselig ikke bidroge til at formindske den sørgelige Forsømmelse og Vanhelligelse af Hviledagen».

Seminaristene begynte og avsluttet dagen med andakt. Søndag måtte de stille til gudstjeneste i Tanum kirke hvor de hadde faste plasser og hvor skolens bestyrer og 1.lærer forrettet i egenskap av res.kap. Imidlertid kan det vel ha hendt at en og annen av seminaristene tok seg en tur til Rakel på Billingstad for å leske strupen. Det er iallfall blitt sagt. Og dette til tross for at seminaristene ikke hadde lov til å bevege seg utenfor et definert nærområde.

Fakta om seminarets indre liv gis av Aasmund Olavson Vinje som var elev 1841-43 og av Nils Hertzberg

som var 2.lærer 1860-67. Hertzberg utgav i 1910 «Minder fra min Skolemestertid 1844-1873». Vinjes seminaropphold gjøres det rede for på en grei måte i Olav Vesaas: «A.O. Vinje. Ein tankens hærmann». Det lå i Vinjes natur å ha motforestillinger. Og de var aldri usaklige....

Res.kap. Knud Gislesen var den første bestyrer og 1.lærer. Han var født 1801 på Løksli i Hjartdal hvor faren var gårdbruker og kirkesanger. Moren var fra Varlo(f) på Eiker. Ifølge Halvor Nordbø: «Ættesogor frå Telemark» var hun sannsynligvis kilde for M.B. Landstad: «Egdesoga». Var omgangsskolelærer i fødebygden. En tid på seminaret i Kviteseid. Begynte 20 år gammel på egenhånd å studere. Oppmuntret av professor Hersleb og hjulpet av flere kom han i 1825 til Christiania og tok teologisk embetseksamen i 1830. Var ansatt ved Skiens lærde skole til han 12.desember 1833 ble res.kap. til Asker samt bestyrer og 1.lærer på seminaret. Han foretok 1849-50 på egen bekostning en pedagogisk reise til Danmark, Slesvig og Holstein for å gjøre seg kjent med skolelærerseminarenes innretning og en der innført forbedret Lancaster-metode. Han var medlem av en kommisjon som skulle revidere utkast til Lov for almueskolevesenet. Sommeren 1855 ble han sogneprest til Gjerpen og førjulsvinteren samme år biskop i Tromsø bispedømme. På grunn av sitt forfatterskap og sine oversettelser (av religiøs litteratur) er han oppført i Jens E. Kraft: «Norsk Forfatter-Lexicon 1814-1856» hvorfra ovenstående opplysninger er hentet.

Et religiøst forfatterskap og oversettelser hadde også hans annen kone Henriette Gislesen. Bortsett fra oversettelsen «Kirken i Huset. Eller Noget om Husandagt og christelig Underviisning om Bønnen» som utkom i 1854, refererer hennes forfatterskap seg til tiden forut for ekteskapets inngåelse og etter flyttingen fra Asker. Hun ivret for misjon blant hedningene. I 1865 omtales hun som «Skribentinde» (A. Strunk).

Knud Gislesen var en ener. At han nådde frem til bi-spestolen, sier noe om hans kvalifikasjoner. Mange føler seg kaldet, men få er utvalgte til en slik plass i samfunnet. Han hadde selv vært en evnerik bondegutt og var seg bevisst at seminaristene skulle få re-

Skoleledirektør H. Hansen

alisert seg overensstemmende med sitt potensiale.

Et eksempel er askerbøringen Halvor Hansen som var født på Østenstad. Hans livshistorie er gjengitt i «Skilling-Magazin til Udbredelse af almenyttige Kundskaber» av 13. februar 1875. Hansen fikk ansvaret for øvingsskolen på seminaret. Litt gymnastikk stod også på programmet. Det bør nevnes at han var ordfører i Bærum i 1857. Broren Hans Hansen var kirkesanger i Kongsvinger.

Tre andre seminarister fra prestegjeldet, nemlig Olsen, Wettre og Pedersen, bør også nevnes særskilt.

Lærer i Vogellund/Holmen skolekrets i 55 år, Thorvald Olsen, var født i 1826. Hans livshistorie er gitt bred omtale i Knut Ingar Hansen: «Fra omgangskole til åpen skole. Askers fjerde skoledistrikt 1737-1998». Gislesen ble oppmerksom på ham da han var hjelpelærer for skolemesteren og senere under konfirmasjonsforberedelsen og spurte om han kunne tenke seg å bli lærer. Dette hadde han ikke økonomi til, men Gislesen sørget for at han fikk lån av skolekassen til å gå på seminaret mot at han forpliktet seg til å ta ansettelse hvor som helst i Asker når han var ferdig. – Thorvald Olsen deltok i 1880 på et lærermøte i Stockholm hvor han var blant talerne. Olsen fra Norges tale var den beste talen på møtet ifølge svenske aviser. Tilnavnet «Olsen fra Norge» fulgte ham resten av livet.

Martin Gulbrandsen Wettre (1817-1897) gis følgende omtale av sogneprest Lange: «Skolen paa

Jansløkken traadte nu i Virksomhed under den dygtige og i alle Maader hæderlige M. Wettre, der ogsaa blev Kirkesanger ved Hovedkirken». Han var ordfører i Asker 1877-85. Sogneprest Lange opplyser at hans far, Gulbrand Wettre, var «den alminnelige Kjøgemester» (d.v.s. den mest benyttede).

Svend Pedersen er i en særstilling. Han var født i 1822 på Søndre Tanum som var nabogård til Seminaret på Bjerke. Hans livshistorie skildres i sønnen «Sigurd Pedersens ungdomserindringer» (utgitt 1959). Lærer fra 1842, kirkesanger ved Haslum kirke fra 1847 og ved Tanum kirke fra 1855. I 1852 fikk han oppfordring av sogneprest Lange og Gislesen om å overta øvingsskolen som var knyttet til seminaret. Han får et overordentlig godt skussmål av Hertzberg for sitt virke i denne stilling: «Pedersen var blant Gislesens første og kjæreste disipler. Uagtet han kun hadde seminaristisk fordannelse, drev han det ved selv-studium til at erverve sig en kundskabs-fylde, der fuldt erstattede den akademiske dannelse. Der lagdes ogsaa ofte beslag paa ham som vikar for seminarlærerne, og det var neppe noget fag som han ikke var fuldt kompetent til at undervise i». – Svend Pedersen ble 1863 klokker i Bragernes kirke og lærer ved «Drammens lærde og realskole». Han var en dyktig sanginstruktør. Utgav 1857 «Choral-Melodier og tostemmige Sange, ud-satte i Ziffre, især til Brug for Omgangsskolerne». Ny utgave 1860. – Han er far til Drammehistorikeren, overlærer Tord Pedersen og Magnhild Shetelig som var mor til professorbrødrene Shetelig.

Kari Shetelig Hovland forteller i boken «Haakon Shetelig. Arkeologen og mennesket» at mens familien ferierte på Konglungen i hans oppvekst – han var født 1877 – «kjørte de til en av gardene i bygden, der mange av bøndene hørte til Magnhilds slekt. Her ble gamle tradisjoner holdt i hevd. Ja, en bjørnesteik kunne settes på bordet, fulgt av sanne historier om bjørnejakt og ulveflokker». – Uvilkårlig følger en seg hensatt til fjellbygdene. – Hertzberg følger for så vidt opp. I forbindelse med flyttingen til seminaret, uttaler han: «Mit fremtidige Hjem skulde være deroppe paa Tanumhøyden 2 Mil fra Byen i en trist Egn, den gang sterkt isolert». – Følgelig burde det være fritt fram for bjønn. – Isolasjonen for seminarlærerfamiliene ble imidlertid brutt ved besøk hos den gjestfrie Brodtkorbfamilien på Kjørbo. «Det var en ren Fest for os unge Mennesker under vort isolerte og slidsomme Liv der oppe paa Tanumhøyden at komme til dette af Naturen og Kunsten saa rigt utstyrede Hjem». – «Paa den store Nordlandsbaad gjorde vi om Somrene Roturer omkring Øerne i det indre vidunderlig vakre Fjordbassin». Det var ikke tilfeldig at Herman Høe Brodtkorb hadde en nordlandsbåt. Han var fra det sagnomsuste Tjøtta på Helgeland som ogsaa var kjendt for sin gjestfrihet. Hertzberg anfører om seg selv: «Født og opvoxen i

Min Barndoms trofaste Veiledere,

mine dyrebare gamle Forældre,

helliges denne lille Bog

med sønlig Kjærlighed

og Taknemmelighed.

Knud Gislesen levde opp til 2. Mosebok 20/12 på side 3 i sin katrekisme.

en Egn med sterkt folkeligt Præg som Ullensvang i Hardanger, havde jeg fra Barn af Dragelse til alt, hva der havde sit Udspring fra og bevægede Landsfolkets Aandsliv. At faa Anledning til at virke blandt de opvakte og aandeligt interesserede Bondegutter, der navnlig dengang søgte til Lærer-Seminarierne, tiltalte mig derfor; og jeg fik snart Følelsen af, at her var noget at gjøre. Den mørke, næsten klosterlige Aand, som af den iøvrigt i mangt højt fortjente første Bestyrer, Biskop Gislesen, var indført paa Asker, Landets ældste egentlige Seminar, og som havde forplantet sig til de andre, havde skabt en Seminaristtype, som ikke var heldig. De unge Mænd fra Landsbygderne var blevne rykkede op fra sin naturlige og hjemlige Jordbund og plantet over i en ny, hvor de ikke kunde fæste Rod. Det var derfor ikke til at undgaa, at de, under sin Læretid, navnlig under sine Undervisningsprøver vænnede sig til at bruge det Sprog som de hørte af sine akademisk dannede Lærere, og som de læste sig til af Lærebøgerne. Men dette blev det stiveste Bogsprog, som i Landsgutternes, navnlig Fjeldgutternes Mund, som oftest lød paradisk.

Han sier jo at «opmerksomme og mere pligtopfyllende Disciple end Seminarlærlingerne har jeg aldrig havt. Overfor dem gjaldt det heller at holde deres Lærelyst og Flid itømme end at anspore dem; de slugte hvert Ord af Lærerens Mund og bevarte dem i et tro Minde. De var vel udrustede; jeg tør sige, at det var Blomsten af Bonde-Ungdommen».- Hertzberg kunne faktisk sagt med Ibsen: «Der kommer ingen bedre fra bygderne nu til dags».

Hertzberg understreket senere i livet at «han var en venn av bygdemålene. Han satte særlig pris på sin egen barndomsdialekt, haringmålet. ”Han vilde at

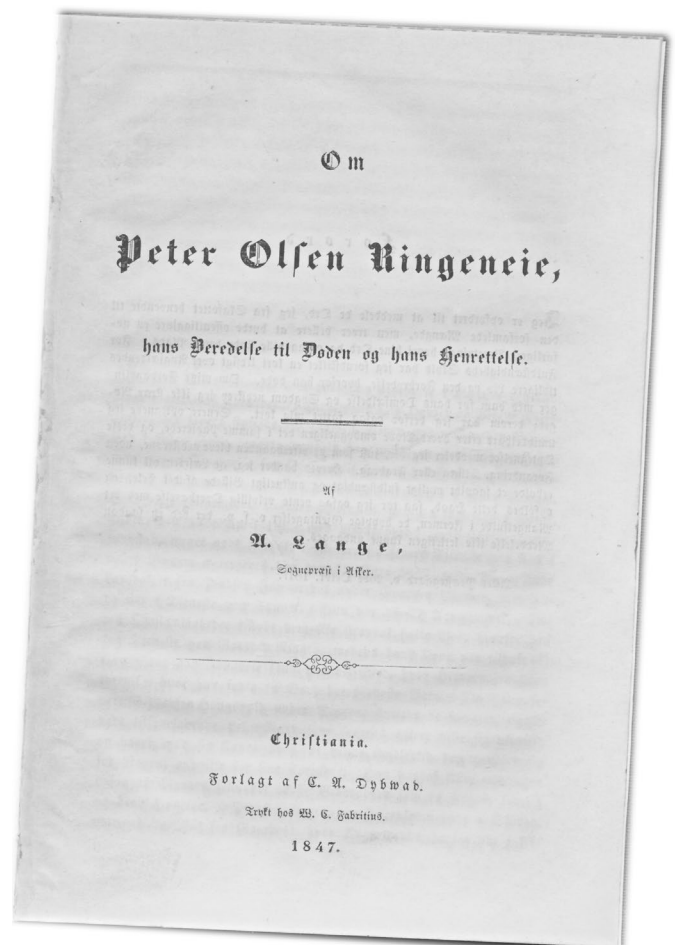
bygdemålene litt efter litt skulde berike og befrukte vårt skrift- og dannede talesprog». (Hetzbergslektsboken).

De kondisjonerte hadde sitt eget talespråk bygget på dansk skriftspråk – den såkalte dannede dagligtale – som sto i sterk kontrast til «almuens». Satset man på en akademisk løpebane, måtte bondegutten tilpasse seg språklig. Det hadde Knud Gislesen gjort, og han ville gi seminaristene den samme mulighet. Halvor Hansen er et eksempel.

Hertzbergs karakteristikk av språkbruken til seminaristene minner om P.Chr. Asbjørnsens skildring av skolemesteren i «En søndagskveld til seters» (1848).

Det er ikke lett å gjøre alle til lags. «Undervisninga i morsmålet, som ikkje var Vinjes morsmål, men «det herkute Bokmaal», syntes han var ille».- «Det var ikkje lett for ham å leggje vekk heimemålet sitt, og velbruka ord derfrå sneik seg inn i stilane hans. Men lærarane jaga desse orda ut att, og seinare i livet slo han fast at «Seminariene er sanne forgiftelsesanstalter for nasjonaliteten». (Olav Vesaas).

Hertzberg følte ikke bare ansvar for det åndelige, men også for det legemlige. «Jeg gjorde snart den lagttagelse, at de unge Mænd, som havde været paa Seminariet nogen Tid, saa blege og sygelige ud; og det var heller ikke at undres over; den bratte Over-

Et skrift som var egnet til å gi seminaristene noe til ettertanke. Alle andre likeså.

gang fra Arbejdslivet ude i fri Luft til det stillesiddende Læseliv inden Døre maatte nedbryde Helbredden. Ved Samtale med Seminarlægen dr. Knutsen fik jeg dette fuldt bestyrket. Jeg fandt det derfor at være min Plikt at skaffe dem ordentlig Motion og mere Friluftsliv.» Noe han fulgte opp på flere områder. Om sommeren og høsten foretokes lengre utmarsjer med feltøvelser i den skogrike og kuperte omegn. «Der anskaffedes Ski til alle Eleverne, og om Vintrene foretoges paa det i de Kanter fortræffelige Skiføre friske Udflugter».

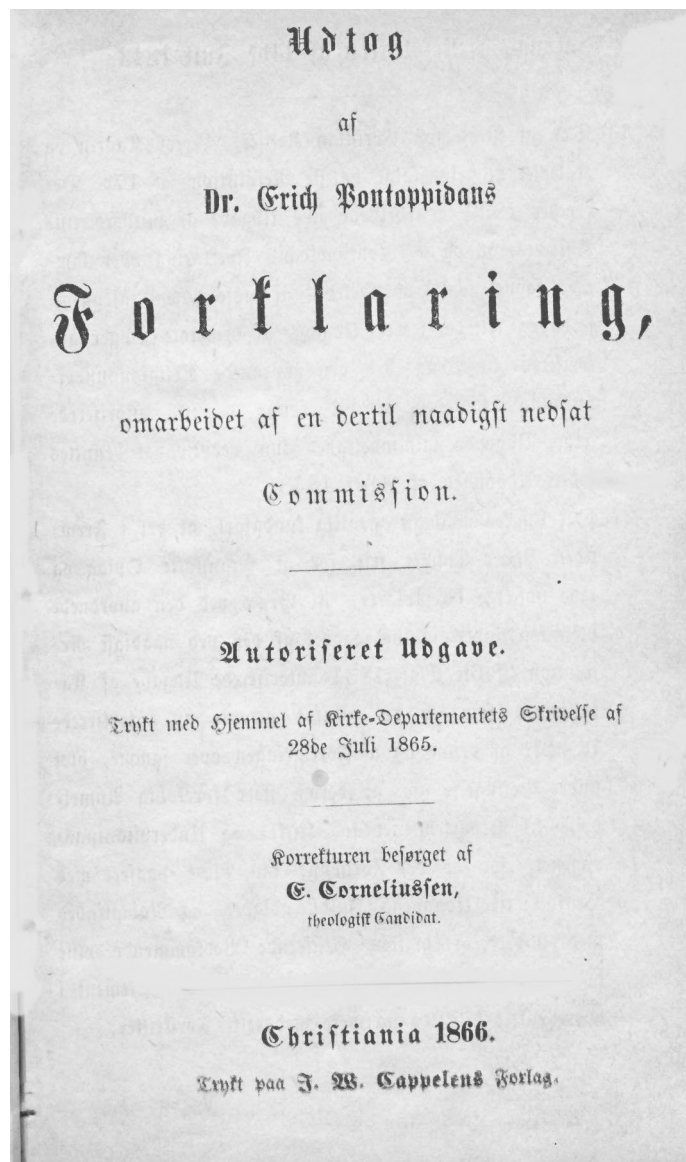
Dr. Knutsen som fra 1855 til 1875 var lege ved Bærum's Verk og ordfører i sunnhetskommisjonen for Asker og Bærum.

Hertzberg følte ansvar for seminaristene på alle livets områder. Han var ugift da han kom til seminaret. Det var også en annen lærer, John Stenersen. De delte leilighet med felles husholdning og trengte derfor husholderske. Hun måtte ikke «være ung eller vakker for alle de unge Mænds Skyld, der bodde i Seminariet; der kunde ellers komme Ubehageligheder». Elisabeth som ble ansatt, var omkring 60 år og «ualmindelig hæsli». Dessuten viste hun seg vanskelig å ha med å gjøre, og det fikk for både Hertzberg og Stenersen «den Følge, at vi inden vel et Aars Forløb begge giftede os. Saaledes kan alt vendes til det gode».

Men naturen gikk sin gang. Fraktemann Peder Andreassen, Lilleby (Neseie), senere Skovly (Krillås), hadde to døtre gift med seminarister. Thea i 1881 med Mons Henden fra Gloppen og Albertine i 1886 med den senere kjente bygdebokforfatteren Lorens Berg. Fraktemann Peter Gundersen, Sleben, hadde datteren Petrine, gift i 1883 med christianialæseren Halvor Løken fra Ringsaker.

Et minne fra denne tid er en navneplate for «Elen Chirstine Eriksdatter Groseth i Asker, født Samme-steds den 6te Marts 1841» som ble kalligrafert på Groseth 24. juni 1862 av en seminarist. Det var midtsommer.... Hverken hun eller søstrene ble gift med seminarister. Det ble derimot søskenbarnet Kristine Reistad i 1863 med den i sin tid kjente skoleinspektør Andreas Larssen i Drammen. Han var født 1841 i Mjøndalen, hvor faren var sagbruksarbeider, og ble uteksaminert fra seminaret i 1862. Han forteller i "Illustrert Biografiskat leksikon over kjendte norske mænd og kvinder" (1916) blant dem som gjorde inntrykk på ham i barndommen, var «en nabo, en arbeider, som aften efter aften sat inde i vor lille stue og fortalte hvad han hadde læst». Fra seminaret nevner han lærerne Hertzberg og Aars. Jacob Aars var «som lærer klar og grundig. Hovedfag var Historie; heri besad han omfattende Kundskaber» ifølge Hertzberg.

– Larssen var en mann med engasjement innen politikk, religion, dyrebeskyttelse og husflid.

Pontoppidan - tittelblad.

På en av de første sidene står det skrevet "Asker Seminarium 12/2 -68". Pontoppidan var stadig aktuell. Eieren H. Strand har gjort tallrike notater.

Forbrytelser ble seminaret ikke spart for. Sogneprest Lange forteller: «Hos Gislesen var paa Lægd et Pigebarn, saavidt jeg mindes 8 à 10 Aar gammel. Da hun en solklar Sommermiddag som sædvanlig Kl.12 gik hen for at drive Kreaturerne hjem til Melkning fra Havnen lige ved Gaarden og omkring Seminariebygningen, hvor just paa den Tid Seminaristerne vandrede ud i alle Retninger, forsvandt hun aldeles sporløst, og al Efterspørgsel og Søgen var og blev forgjæves. Man fattede maaske ikke engang Tanke om, at nogen Misgjerning kunde være begaaet, endsige nogen Mistanke til nogen Forøver af en saadan». – Liket ble funnet året etter. Sønnen til husmannen på gården var mistenkt, men bevis lyktes det ikke å fremskaffe.

Peter Olsen Ringieies «skrækkelige Mord paa sin Kone» oppskaket lokalsamfunnet. Sogneprest Lange skrev «efter offentlig Opfordring en lille Bog, der giver nøiagtig Beskrivelse af Alt fra først til sidst». Han

I tidens fylde kunne en "Fjeldgutt" også utgi lærebøker. Ole Stave (1827 - 1894) var fra Stave i Ål. Fra gården med det navngjetne Staveloftet. I følge bygdeboken er tømmeret hugget i 1324.

var også til stede ved henrettelsen. Likeså Gislesen. Var noen av lærerne på seminaret og seminaristene møtt frem? Henrettelser var offentlige på den tid.

Et interessant spørsmål er hvorledes seminaristene med sitt sunde bondevett oppfattet lærerpersonalet.

Hva med tidligere omtalte John Stenersen som var 3.lærer fra 1857 til 1867 og som har utgitt en populær fortolkning av Hebræerbrevet? Da han delte bolig med Hertzberg, hadde han et stort rom til avbenyttelse.

«Han hadde i længere Tid studeret den jødiske Gudstjeneste, navnlig Tabernaklet som det var under Jødernes 40-aarige Vandring i Ørkenen. I den Anledning havde han med stor Bekostning ladet arbejde en større Model af Tabernaklet med dets forskjellige Afdelinger (Forgaard, det Hellige, det Allershelligste). Denne Model blev da placeret midt i min store tomme Stue, der skulde forestille den Arabiske Ørken, og som, for at fuldstændiggjøre Illusionen, var bestrødt med Sand». – Snakk om innlevelse.

Det er vanskelig å forholde seg til noe Hertzberg forteller fra et dødsleie. En av lærerne var angrepet av en farlig tyfus og var døden nær. Legen hadde fortalt Hertzberg at det snart ville være forbi. Hertzberg gikk da for å ta farvel. «Det var et rystende Syn; der laa den døende Mand dog endnu fuldt bevidst; rundt om Sengen den fortvivlede Hustru og de græ-

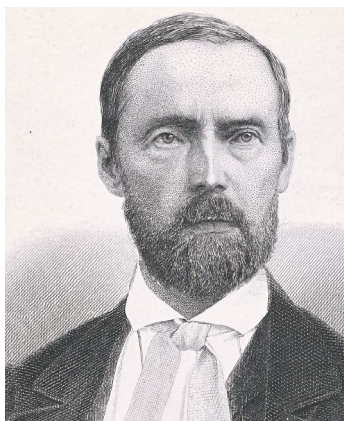
dende Børn. Dette Syn greb mig saa sterkt, at jeg syntes Gud umulig kunde rykke bort en Mand, der havde saa meget at leve for; der fór igjennem mig som en Indskydelse; jeg greb den Syges Haand og sagde til ham med Overbevisningens Styrke, som jeg den Dag i dag (d.v.s. i 1910) ikke ret forstaar at forklare mig: «Nej, du skal ikke dø! Gud vil lade dig leve!» Neppe havde jeg sagt disse Ord, før den Syge aandede dybt og udrød: «Aa nej, hvor det lettet!» Kort efter kom Lægen igjen; han troede at finde alt forbi, men merkede til sin Forundring at Krisen var over». Og pasienten levde i mange år.

Christian Grønbeck Døderlein ble res.kap. i Asker og bestyrer av seminaret i 1855 og etterfulgte Alexander Lange som sogneprest i 1862. Hertzberg anfører: «Seminaristenes Ve og Vel laa ham paa Hjerte. Trods dette forstod disse ikke altid at sette den Pris paa ham, som han fortjente; dette kom vel deraf, at der over hans Person var noget fornemt og tilknapet, som gjorde, at de unge Mennesker ikke riktig turde fortro sig til ham». Døderlein var interessert i kirkemusikk, og var medlem av kommisjonen som skulle bedømme Ludv. M. Lindemans utkast til koralbok. Han var prest i Asker til 1889 og ble etterfulgt av Theodor Kielland. Øderlein var gift med Malvina Petersen. Hun var søskenbarn til Marcus Thrane som hadde tilhengere i menigheten. Myndighetene gikk i rette med dem på den tiden familien Døderlein kom til Asker...

Sang og musikk var viktige fag på seminaret. Hertzberg hadde leilighet under «Skoleværelserne». «Under hele Skoletiden havde jeg derfor om Formiddagen Støjen af de svære Begsømsko, og hele Eftermiddagen og udover Aftenen de melankolske Toner af det gamle Øvelsesorgel, der skiftesvis trakteredes af Eleverne. Det havde derfor sin Rigtighed, hvad min Ven Horn forberedte mig paa, at jeg uafdelig vilde høre, naar jeg kom der, Orgelverkets sørgelige Melodier: «Hvo ved, hvor nær mig er min Ende» og «Hjertelig mig nu længes at fare bort i Fred».

En som gjorde seg nytte av seminarorgelet, var «Olsen fra Norge». Han ble organist i Asker kirke. Kirken hadde et orgel fra sogneprest Normanns tid (1822-36) og fikk et nytt etter brannen. H. Chr. Mamen forteller i «Askerskolen gjennom tidene»: I forbindelse med at Askers nye kirke fikk et større orgel enn det som hadde vært i den nedbrente, søkte «Olsen fra Norge» skolekommisjonen om å få slutte undervisningen på Vogellund skole hver onsdag før kl. 12 for å reise til Christiania for å lære orgelspill. Han ville ta igjen det forsømte ved å lese lenger med barna de andre dagene i uken eller korte inn feriene. Det ble avslag. «Er der Herr Olsens mening at benytte Trainet, saa passerer dette Hvalstad kl. 11.47», "og skal han rekke det, må han slutte skolen ved 11-tiden. Forøvrig skal vi tillate oss å tilføye at etter det

Aasmund Olavsson Vinje

Otto Valstad

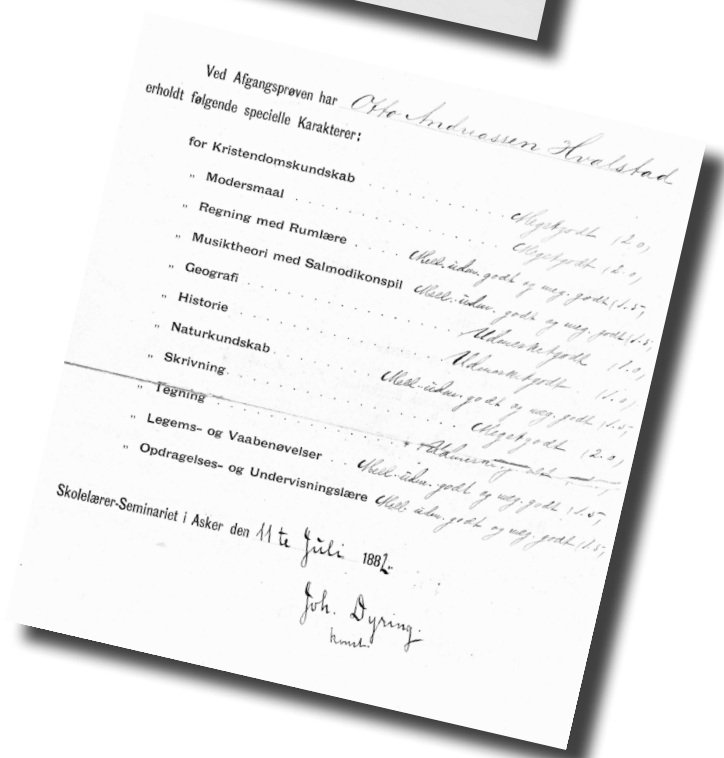
To elever som utmerket seg kulturelt.
Den ene nasjonalt. Den andre lokalt.

Aasmund Olavsson Vinje

Dimissions Examen 1843

Religion	Udmærket godt
Bibellæsning	Udmærket godt
Bibel- og Christendomshist.	Udmærket godt
Læsning i Bog	Meget godt, pluss
Norsk Grammatik	Udmærket godt
Retskrivning og Stil	Næsten meget godt
Materiens Behandling	Meget godt
Geographie	Udmærket godt
Historie	Udmærket godt
Skrivning	Meget godt, pluss
Regning	Meget godt, pluss
Sang	Meget godt
Psalmodicon	Meget godt
Orgel	
Sjelelære	Udmærket godt
Methodelære	Udmærket godt
Den catechetiske Prøve	Næsten udmærket godt
Den øvrige praktiske Prøve	Meget godt, pluss

Aasmund Olavsson Vinje var i opposisjon til mangt og mye på seminaret, "likevel var han ein flittig elev som saug til seg mykje kunnskap der. Og han las meir enn han måtte, såleis tok han til å studere tysk. Lysta til å skrive noko anna enn stilar og oppgåver, noko meir litterært, melde seg også på denne tida." (Olav Vesaas)

Eksamensvitnesbyrdet fra 1882 som lyder på navnet Otto Andreassen Hvalstad, viser fagene man opererte med den gang. Sløyd var intet eksamensfag hvis det i det hele tatt ble undervist i det. "Middelskolelærer O. Valstad" fra Tønsberg tok derfor et kurs på Nääs Sløydlärareseminarium fra 27. mai til 8. juli 1891.

Som det vil sees er det blitt færre fag i Valstads tid i forhold til i Vinjes.

Otto Valstad

Afgangsprøven 1882

Hovedkarakter:

Teoretisk prøve:

Meget godt af første grad

Praktisk brugbarhed:

Meget godt af første grad

Hans Forhold har været meget godt

Det bemærkes at han har meget god

sangstemme og meget godt øre for

musikk.

Han har ikke nydt undervisning i

Orgelspill.

Specielle karakterer:

Kristendomskundskab

Modersmaal

Regning med Rumlære

Musiktheori m/Salmodikonspil

Geografi

Historie

Naturkundskab

Skrivning

Tegning

Legems og Vaabenøvelser

Opdragelse- og Undervisningslære

Meget godt

Meget godt

Mell. udm. godt og Meg. godt

Mell. udm. godt og Meg. godt

Udmerket godt

Udmerket godt

Mell. udm. godt og Meg. godt

Meget godt

Udmerket godt

Mell. udm. godt og Meg. godt

Mell. udm. godt og Meg. godt

mangeårige inntrykk vi har av herr Olsens måte å behandle orgelet på, er vi av den formening at, som han ikke er, så vil han heller ikke kunne bli, en organist som til menighetens oppbyggelse vil kunne betjene et nytt og tidsmessig orgel. Andragendet kan derfor ikke innvilges.”

Det hører med til historien at Olsen fortsatte som Asker kirkes organist i nesten 20 år. Han fikk sparken i 1896. De fleste hadde vel tatt konsekvensene av skolekommisjonens begrunnelse, men «Olsen fra Norge» hadde hatt en oppvekst som gjorde han hardhudet.

En digresjon vedr. orgelspill. Da Marte Engebretsdatter, født 1757 på Syverstad, «kom i Vor Frelzers Kirke og for første Gang hørte Orgelet, virkede Musiken saaledes paa hende, at hun maatte «raabe Ulrich» til meget ubeleilig Tid og Sted». (Conradine Dunker: «Gamle Dager»).

I undervisningsopplegget på seminaret var sang viktig med henblikk på en eventuell senere funksjon som kirkesanger. Sentralt var musikkteori med salmodikon. Salmodikon er et enstrenget instrument.

I et brev til Otto Valstad 24. september 1886 fra Christiania forteller Ole Bøe: «Det er sant. Jeg glemte under stykket mit private liv at tilføje, at jeg nu har forøget mit gods med harmonium». I 1886 var Ole Bøe lærer ved Tøyen skole.

Da en pike oppe fra Bakkekroken, født 1880, gikk på seminaret, hadde hun ikke utbytte av undervisningen på salmodikon og saboterte. Noe som nær hadde kostet henne eksamen. Hun var blottende ung da hun tiltrådte på Jansløkken skole. Det fortelles at hun skaffet seg briller med vanlig glass for å skape autoritet. Så enkelt hadde det ikke vært idag.

En bestyrer som bør nevnes, er cand. theol. Erik Berg (1827-1882) som var bestyrer 1869-82. Ordfører i Bærum 1868-69, 1871 og 1873. Uteksaminert fra seminaret.

Asker seminars siste bestyrer var Georg Fredrik Christopher Fasting (1837-1914) som var ansatt i 1892. Han fulgte med da skolen ble flyttet til Holmstrand i 1898/99. (Fastingslektsboken). «Bekjent kritisk polemisk forfatter». (Graarud: «Holmestrand og omegn»).

Da seminaret flyttet fra Asker, hadde det hatt ca 1.600 elever. Mange gjorde seg gjeldende i det lokalsamfunnet de kom til å virke. Enkelte også i en større sammenheng.

Avslutningsvis bør gis noen opplysninger om Hertzberg hvis bok har vært en nyttig kilde for denne artikkel.

Nils (Christian Egede) Hertzberg (1827-1911) var prestesønn. Cand. theol. 1851. Lærer ved Krigsskolen i 7 ½ år før han i 1860 ble ansatt som 2. lærer ved Asker Seminar hvor han var til 1867. Ordfører i Bærum 1866. Gjorde karriere som skolemann. Kirkestatsråd i 1882 i Selmers regjering. Dømt ved riksretten 1. april 1884. På ny kirkestatsråd fra 3. april 1884 i Schweigaards regjering (det såkalte Aprilministeriet) som var et siste forsøk på å holde Venstre borte fra regjeringsmakt. Venstre med Johan Sverdrup som statsminister dannet deretter Norges første parlamentariske regjering.

Fra Hertzbergslektsboken hitsettes: «Ved utløpet av 1905 tilskrev Hertzberg som den siste gjenlevende av riksrettsstatsrådene kong Oscar og sa denne sin gamle konge farvel og takk. Han fikk tilbake et svar, hvori inneholdtes en del bitterhet over hvad som var passert i Norge, men samtidig også en varm takk for all den troskap og kjærlighet som blev vist ham av Hertzberg og så mange andre nordmenn». – Hertzbergs utspill taler for seg...

Kilder

«Asker-skolen gjennom tidene 1739-1844-1969». Utgitt av Asker og Bærum Historielag 1969.

Per Otto Borgen: «Asker og Bærum leksikon».

Conradine B. Dunker: «Gamle Dage. Erindringer og Tidsbilleder». Kristiania og Kjøbenhavn 1909.

Hans Døderlein: "Familien Døderlein gjennom 500 år" Oslo 1982.

Georg Fr. Fasting: «Slekten Fasting 300 år i Norge». Steinkjer 1960.

G. Graarud: «Holmestrand og omegn». Kristiania 1907.

Knut Ingar Hansen: «Fra omgangskole til åpen skole. Askers fjerde skoledistrikt 1737-1998». Asker 1998.

Nils Hertzberg: «Minder fra min skolemestertid». Kristiania 1910.

Nils Hertzberg: «Familien Hertzberg». Oslo 1932.

Kari Shetelig Hovland: «Haakon Shetelig. Arkeologen og mennesket.» Bergen 1995.

I. Kobro: «Norges læger 1800-1908». Kristiania 1908.

Jens E. Kraft og Christian E. Lange: «Norsk Forfatter Lexicon 1814-1856». Christiania 1863.

«Provst Alexander Langes Optegnelser 1792-1863». Christiania 1905.

Halvor Nordbø: «Ættesogor frå Telemark». Oslo 1928.

Elisabeth Seip (red.): «Chr. H. Grosch. Arkitekten som ga form til det nye Norge». Oslo 2007.

A. Strunk: «Samlinger til en beskrivende Catalog over Portraiter af Danske, Norske og Holstenere». København 1865.

Halvard Torgersen: «Asker».

Olav Vesaas: «A. O. Vinje. Ein tankens hærmann». Oslo 2001.

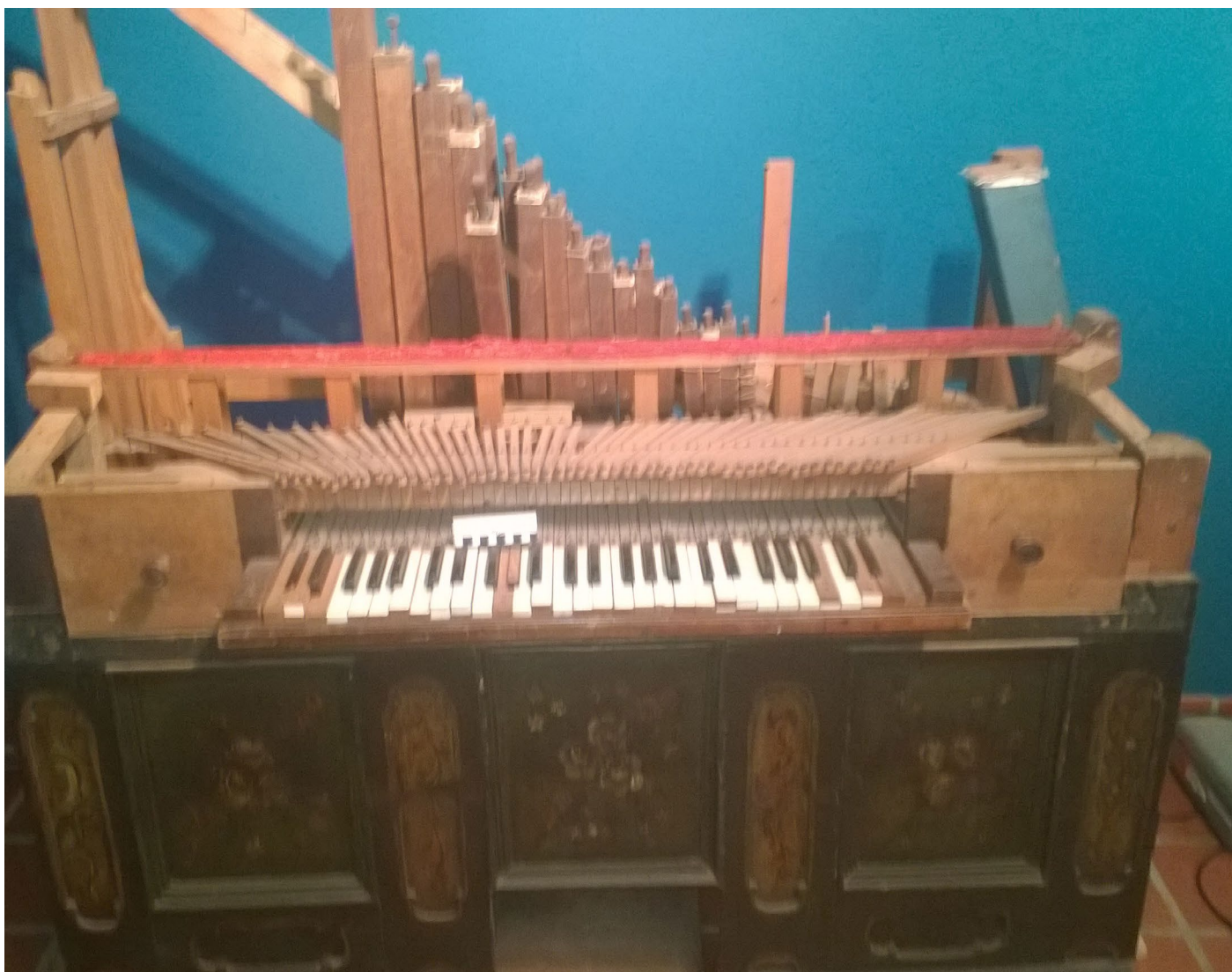
«Sigurd Pedersens ungdomserindringer. Utgitt med noter og tilføyelser av hans sønn». Oslo 1959.

«Illustrert biografisk leksikon over kjendte norske mænd og kvinder». Redigert av Nanna With. Kristiania 1916.

17. mai feiring på Asker Seminar i 1890 årene.

Seminarets orgel får nytt liv.

Mindor Hesthaug

Under opprydding i forbindelse med ny arkivinnredning våren 2015, blir det spørsmål om hva man skal gjøre med det gamle orgelet som har samlet støv i museets arkiver i minst femti år. Otto Valstad hadde visstnok gjort et forsøk på restaurering, men hadde gitt opp etter kort tid.

Dårlig forfatning

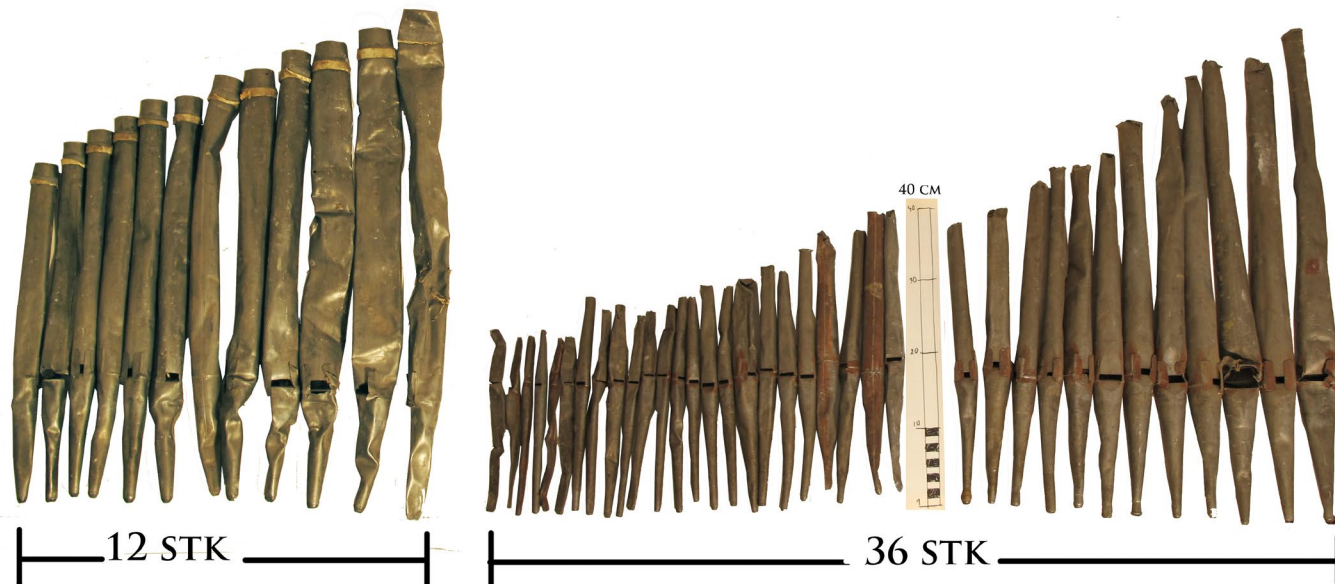
Orgelet som har vært et såkalt «skaporgel» med en enkel fotpedal, var demontert og preget av dårlig lagring. Orgelet har tre stemmer: en stemme med metallpiper, og to med piper i eikefiner. De 48 metallpipene vi fant var kraftig bulket og til dels brukket, 4 piper var forsvunnet. Eikefiner-pipene var sprukket og gått opp i limingen. «Vindladen», som er selve hjertet i et slikt orgel, består av en tykk tre-kloss i hele klaviaturets bredde. Tre-klossen er limt sammen av flere lag og gjennomboret av hull, som leder luft fra belgen til de forskjellige pipene når man

trykker ned tangentene. Denne tre-klossen var sprukket og lekk flere steder. Mange av tangentene hadde sprukket eller mistet elfenben-trekket. Det hele så ikke særlig delikat ut.

Vi gir ikke opp

Noen ville kaste det gamle «lagerproblemet», men undertegnede kunne ikke gi opp før man hadde gjort et skikkelig forsøk på restaurering. Vi var klar over at dette kom til å koste penger, men venneforeningen sa seg villig til å søke Akershus Kulturvernråd om midler og bidra med noe selv. Samtidig fikk jeg kontakt med en profesjonell orgelbygger og viste ham metallpipene. Han mente at dette ikke var en umulig oppgave. Pipene måtte loddes fra hverandre, rettes ut og loddes sammen igjen. En jobb som kunne gjøres på omtrent en uke. Han hadde gjort slike operasjoner mange ganger. De manglende pipene kunne eventuelt lages på nytt. Etter en slik beskjed, så jeg mye lysere på prosjektet, og søknad om penger kunne sendes.

De sørgelige restene av blypipene fant vi under loftstrappen i stabburet. Fire metallpiper var forsvunnet. Disse måtte lages nye.

Orgelets spennende historie

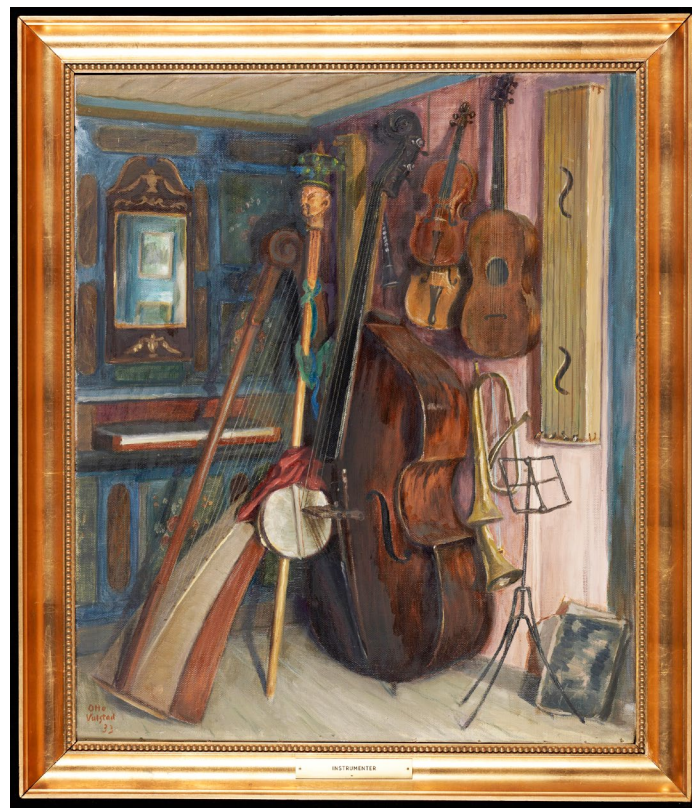
Før søknadene kunne sendes, måtte vi finne ut mer om orgelets historie. Etter å ha lest flere bøker om orgelhistorie, kunne vi fastslå at dette klenodiet måtte komme fra Asker Seminar. Østlandets første lærerskole, der både Aasmund O. Vinje og Otto Valstad var elever. Orgelet ble bygget av den danske orgelbyggeren Peter Adolph Albrechtsen. Han var invitert til Norge fordi landet manglet fagfolk til å utarbeide orgel til slottets kapell. Han kom til landet i 1835 og tok først noen mindre oppdrag for å bedre økonomien.

Orgelet til slottskapellet ble levert i 1837, og i 1839 gikk han løs på hovedreparasjon av orgelet i Vår Frue Kirke i Trondheim. Et av disse første oppdragene var nok orgelet vårt. Vi vet det er bygget av Albrechtsen og det stammer altså fra tiden mellom 1835 og 1839. Det sammenfaller bra med at Asker Seminar ble etablert i disse årene og behøvde et enkelt orgel i undervisningen.

Albrechtsen utførte i alt 28 større og mindre arbeider i de 18 årene han var i Norge. Et av de minste er nok vårt orgel med kun tre stemmer, det største var orgelet i Nykirken i Bergen med i alt 31 stemmer. Ved å ansette mange norske lærlinger, bidro han også til å etablere en ny generasjon av fagfolk i landet. Dessverre oppsto det uenigheter med orgelkonsulentene som var viktige oppdragsgivere, han reiste derfor tilbake til Danmark som en bitter mann.

«Ingen orgelbygger...»

Asker Seminar ble flyttet til Holmestrand i 1898. Vi vet ikke om det var i den forbindelse eller tidligere, at Otto Valstad overtok orgelet. Orgelet var den gang delvis demontert og noen av delene var brukt til vedlikehold av andre orgler. Det var lett å se hvilke deler Otto hadde forsøkt å erstatte. Kvaliteten på hans arbeid stod i sterk kontrast til den profesjonelle Albrechtsen.

Ottos maleri av instrumentsamlingen fra 1933.

I bakgrunnen kan vi se hvordan han hadde tenkt seg orgelet montert.

Skapet som orgelet hadde stått inni var forsvunnet. Otto Valstad hadde tenkt å lage nytt skap. Det viser maleriet hans av alle instrumentene han har samlet. Som skapfront hadde han tenkt å benytte en «høysetetavle» fra 1780. Han saget derfor tavlen av på tvers, for å bruke en del under klaviaturet og en del over. Siden restaureringen stoppet opp, ble den øvre halvparten hengt opp som dekorasjon i Østenstadstua.

Otto ga som nevnt opp orgelrestaureringen. Han skal i den forbindelse ha uttalt: «Jeg blir ingen orgelbygger».

Sprukken elfenben blir restaurert og tangentene får en omgang med rensmiddel og smurning.

Restaureringsjobben

Puslespill

Etter at orgelet var kommet inn på mitt verksted, begynte gjennomgangen av hva som egentlig fantes og hva som manglet. Det ble en spennende jakt i flere av husene på museet. På stabburet fant vi metallpipene og et ekstra klaviatur, og i Hallingstua fant vi flere mindre trepiper, noen fra en lirekasse. Øvre halvpart av skapfronten hang som nevnt på veggen i Østenstadstua.

Pengene godkjent

Vennelaget søkte om 80.000 fra Akershus Kulturvernråd og ville bidra med 21.000 selv. Gavebeløpet ble godkjent høsten 2015. Nå ser vi lys i enden av tunnelen.

Trepipene og elfenbenet først

Mine kunnskaper om orgelbygging var svært begrensede fra starten av. Her gjaldt det å lese seg opp raskt. Jeg innså snart at dette med orgelstemming og intonasjon aldri kunne læres ved teoretisk lesing, så her trengte jeg hjelp. Den mekaniske funksjonen var lett å forstå og det tretekniske var kjent stoff. Sprekker kan limes, luftkanaler må ikke være lekk og overføringer må gå glatt. Jeg startet med å reparere klaviaturet og lime sammen sprukne trepiper. Elfenbenet fra reserveklaviaturet passet i format, men fargen var ikke helt den samme. Det var neppe fra samme elefant, men slik er det med levende materialer.

Nesten ett hundre trepiper i eikefinér har sprekker mange steder.

Hjelpen kommer

Etter sirka hundre timer var alle pipene tettet og klaviaturet presentabelt. Nå var det tid for profesjonell hjelp. Den danske orgelbygger Henrik Brinck Hansen fra Dokka var klar. Han hadde gått læretiden i samme orgelverksted som Albrechtsen hadde arbeidet nesten 200 år tidligere. Det gjorde selvfølgelig restaureringen ekstra spennende for ham.

Orgelbygger Henrik Brinck Hansen fra Dokka konsentrerer seg først om "Vindladen" som er hjertet i orgelet. Det er her luften fordeles til alle pipene, og her må det ikke være lekkasjer.

Over 50 smale ganger i flere etasjer skal tettes møysommelig med lim.

Timene flyr

Henrik hadde beregnet en pris på forhånd basert på antatt timeforbruk. Dette viste seg ganske snart å være for lite. Når man demonterer noe som er snart 200 år gammelt, skjer det alltid uforutsatte ting. Nye sprekker dukker opp og gamle limfuger svikter.

Entusiasmen vinner

Orgelbyggeren føler etter hvert at yrkesstoltheten tar overhånd. Har han tatt på seg et oppdrag, så skal det gjennomføres, timetallet får heller være. I tillegg må han jo forsvare sin gamle kollega Albrechtsen. Orgelet skal spille igjen, punktum.

Ikke bare måtte det innvendige i orgelet repareres, men skapet som orgelet hadde stått i var jo borte. Otto Valstad hadde tydelig tenkt seg bruk av en gammel høysetetavle som skapfront. Dette ville vi gjerne tilpasse, men det han ikke hadde tatt høyde for var lengden på

En stolt orgelbygger har fått høysetetavlen tilpasset til det gamle orgelet.

tre pipene. Høysetetavlen måtte derfor skjøtes i underkant for å gi plass til de lengste pipene. Samtidig måtte "reisverket" innvendig tilpasses de nye målene.

Siste finish...

Med så mye omtenksomhet og arbeid nedlagt, måtte jo ikke utseendet svikte. Vi engasjerte derfor en lokal kunstner med erfaring fra interiørbransjen til å finne den riktige fargekombinasjon og malingstype tilpasset den gamle høysetetavlen fra 1780.

A large, ornate wooden sculpture with two figures, likely an organ case. The figures are dressed in flowing, golden and purple robes. The sculpture is highly detailed with intricate carvings and painted in gold, purple, and blue. The word "SILENZIO" is visible on the central part of the sculpture.

Fra Kulokk til Orgelbrus

Utstilling på Asker Museum
16/10 2016 - 26/2 2017

ISBN 978-82-91583-13-6